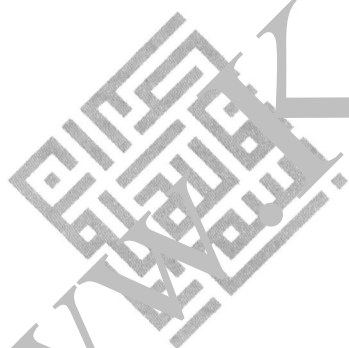
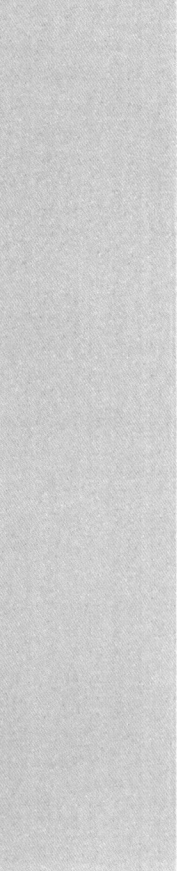

WWW.Ketab.ir

3228

سرشناسه: یعقوبی، عبدالرسول
عنوان و نام پدیدآور: زمینه‌ها و عوامل اجتماعی - فرهنگی واگرایی جهان اسلام / عبدالرسول یعقوبی.
مشخصات نشر: قم : مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ ، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۵۲۸ ص.؛ ۴ س.؛ ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.
۹۷۸-۶۰۰--۴۲۹-۳۶۳-۱
شابک:
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: عقب ماندگی -- کشورهای اسلامی -- علل
Causes * -- Islamic countries -- Underdevelopment
موضوع ده افزوده: جامعه المصطفی ﷺ العالمية . مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شماره افزودن: Almustafta International UniversityAlmUSTAfa International Translation and Publication center
رده بندی کد: HD ۵۷۰۹/۲/ک۵ ی۷ ۱۹۶
رده بندی دیویی: ۳۳۱/۱۲۷۸۳۰۹۱۶۶
شماره کتابشناسی ملی: ۵۰۰... ۲۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

زمینه‌ها و عوامل اجتماعی - فرهنگی و اداری
 مؤلف: عبدالرسول یعقوبی
 چاپ اول: ۱۳۹۶ ش / ۱۴۳۹ ق
 ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی
 چاپ: نازنجان ● قیمت: ۲۹۰۰۰ ریال ● شمارگان: ● نسخه

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجنتی)، نبش کوچه ۱۸؛
تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۲ ۲۵ ۹۸ تلفکس: (داخلی) ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵
◀ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه، تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶
◀ ایران، قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۴۴۰۲

 <http://buy-pub.miu.ac.ir/>

 <http://pub.miu.ac.ir>

📩 https://telegram.me/pub_almostafa

✉ miup@pub.miu.ac.ir

- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت الله یزدانی
- صفحه آرایی: سید محسن عمادی مجد و علی عبادی فرد

■ مدیر استشارات: مرتضی محمدعلی نژاد شانی
■ مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
■ ناظر فنی: محمدباقر شکری

زمینه‌ها و عوامل اجتماعی - فرهنگی
واگرایی جهان اسلام

عبدالرسول یعقوبی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر
المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و بحث‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، مسائل و ارزش‌های معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است. به‌ویژه با توجه به انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تبیین‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش شبکه آموزش، تربیت سازمان‌یافته به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر الهی

فهرست

۱۳	 مقدمه
۱۵	 ۱. مفاهیم و بنیادهای نظری
۱۵	 واژه‌شناسی
۱۵	 ۱. واگرایی
۱۷	 ۲. جهان اسلام
۲۳	 زمینه‌ها و عوامل اجتماعی - فرهنگی
۲۴	 هویت‌های اجتماعی - فرهنگی جهان اسلام
۲۴	 تعریف هویت
۲۶	 رویکردهای مختلف به هویت
۲۷	 ۱. رویکرد جوهری و فلسفی
۲۷	 ۲. رویکرد گفتمانی
۳۲	 جوامع چندقومی و عوامل پیدایش تنوعات قومی
۳۳	 هویت نژادی
۳۵	 هویت‌های فرهنگی
۳۶	 هویت دینی و مذهبی
۳۷	 هویت دینی
۳۸	 هویت مذهبی
۴۱	 هویت ایدئولوژیک
۴۱	 بینان‌های نظری مطالعه عوامل واگرایی
۴۳	 ۱. نظریه‌های طبیعت‌واگرایی انسان
۴۶	 ۲. نظریه‌های طبیعت‌واگرایی هویت
۴۹	 ۳. نظریه‌های روابط بین هویت
۵۵	 ۴. نظریه‌های سطوح تحلیل هویت (روابط بین الملل)
۵۶	 عامل استعمار در سطح جهانی

۶۳	۲. واگرایی‌های قومی جهان اسلام
۶۳	مقدمه
۶۴	سطح اول تحلیل: زمینه‌های تاریخی (طبیعت و اگرای قومیت‌ها)
۶۴	۱. طبیعت و اگرای قومیت عرب
۶۵	۲. زبان عربی
۶۷	۳. نژاد عربی
۷۱	۴. تاریخ و تمدن
۷۴	۵. ساختار اجتماعی و احساسات قومی
۷۶	۶. از تعصب قبیله‌ای تا تخصیص قوم‌گرایی
۸۲	۷. ادب
۸۷	۸. اندیشه ایران قبل از اسلام
۸۷	۹. جریان‌های اجتماعی و فرهنگی جهان معاصر عرب و نسبت آنها با قوم‌گرایی
۸۷	الف) جریان اسلام‌پسندان غرب و نسبت آن با قوم‌گرایی
۹۰	ب) جریان تجدید فکری
۹۵	ج) جریان قوم‌گرایی (اسلام‌گرایان عرب)
۹۶	۱۰. انواع قوم‌گرایی: قوم‌گرایی عرب، و قوم‌گرایی‌های محلی (ناسیونالیسم‌های محلی)
۹۸	۱۱. نسبت قوم‌گرایی عربی و دین اسلام
۱۰۴	طبیعت و اگرای قومیت ایرانی
۱۰۵	۱. نژاد ایرانی و علت نام‌گذاری
۱۰۷	۲. زبان فارسی
۱۰۸	۳. ساختار اجتماعی
۱۱۰	۴. هویت فرهنگی و تمدنی
۱۱۱	الف) توحید و یگانه پرستی
۱۱۳	ب) مدارا و سازگاری در عین حق طلبی
۱۱۶	ج) ایران دوستی و غرور ایرانی
۱۱۶	طبیعت و اگرای قومیت ترک
۱۱۶	الف) ریشه‌های نژادی و خاستگاه قوم ترک
۱۱۷	ب) گستره سرزمینی
۱۱۹	ج) دین و فرهنگ
۱۱۹	د) هویت تاریخی و تمدنی
۱۲۵	سطح دوم تحلیل: روابط و اگرای قومیت‌های جهان اسلام
۱۲۵	۱. روابط و اگرای درونی قومیت عرب (عوامل درونی)
۱۲۶	۲. روابط و اگرای قوم عرب بعد از ظهور اسلام تا قرن نوزدهم

- الف) دوره پیامبر اسلام ﷺ، خلفا و حکومت امام علی علیه السلام ۱۲۶
- ب) دوره بنی امیه ۱۳۰
- ج) دوره بنی عباس ۱۳۲
- د) از سقوط امپراتوری عرب به دست مغولان تا دوران تسلط عثمانی ۱۳۵
- هـ) دوره تسلط عثمانی ۱۳۵
۳. روابط واگرایی عرب از قرن نوزدهم تا کنون ۱۳۶
۱. روابط واگرایی قوم عرب از قوم ترک تا ابتدای جنگ جهانی (واگرایی محدود، با هدف کسب حقوق قومی محدود) ۱۳۶
۵. روابط واگرایی قوم عرب در دوره جنگ جهانی اول (واگرایی جدایی طلبانه) تا آستانه جنگ جهانی دوم ۱۴۵
۶. روابط واگرایی قوم عرب پس از جنگ جهانی اول تا انقلاب اسلامی ایران (قوم‌گرایی با هدف همگرایی جهانی) ۱۵۱
۷. روابط واگرایی قوم عرب نسبت به انقلاب اسلامی ایران ۱۵۶
۸. قبل از انقلاب اسلامی ۱۵۶
۹. بعد از انقلاب اسلامی ۱۶۲
- واگرایی مذهبی میان جوامع مذهبی سنی و شیعه ۱۶۳
- رشد و توسعه جریان‌های اسلام‌گرایی علیه حاکمیت‌های غیر مذهبی ۱۶۳
- روابط واگرایی قومیت ایرانی (عواصم دونه) ۱۷۷
- دوره قرون اولیه اسلامی: قوم‌گرایی فارس - عرب ۱۷۷
۱. شعوبی‌گری ۱۷۷
۲. حفظ زبان فارسی ۱۸۴
- دوره قرون میانه: قوم‌گرایی ایرانی - ترکی ۱۸۶
- دوره معاصر: قوم‌گرایی فارس - عرب ۱۸۹
- جریان‌های فکری - اجتماعی و نسبت آنها با قوم‌گرایی ایرانی ۱۹۰
۱. ناسیونالیسم باستان‌گرا ۱۹۰
۲. دوره پهلوی ۱۹۷
۳. دوره انقلاب اسلامی ۱۹۸
- روابط واگرایی قومیت ترک ۲۰۳
- جریان‌های فکری - اجتماعی و نسبت آنها با قوم‌گرایی ترکی ۲۰۴
- پان ترکیسم و آذربایجان ۲۰۵
- سطح سوم تحلیل: نفوذ فکری و دخالت‌های استعمار ۲۱۷
- استعمار و واگرایی عربی ۲۱۷
۱. نفوذ و ترویج اندیشه قوم‌گرایی ۲۱۷

- الف) اروپا؛ خاستگاه قوم‌گرایی ۲۱۷
- ب) روشنفکر قوم‌گرا و غرب ۲۱۸
۲. دخالت‌های استعمار (فعالیت‌های استعماری) ۲۲۴
۳. تجاوزهای نظامی استعمار غرب به جهان عرب ۲۲۴
۴. وعده استقلال توسط استعمار به اعراب ۲۲۵
۵. مضامع استعماری ۲۲۵
۶. نقش بازدارندگی دولت عثمانی ۲۲۷
- آغاز جنگ جهانی اول ۲۳۲
- نقش لائوس و استان ۲۳۶
- استعمار و واگرایی ترکی ۲۳۸
۱. شکل‌گیری قوم‌گرایی ترکی توسط دانشمندان اروپایی ۲۳۹
۲. ترجمه قوم‌گرایی ترکی توسط روشنفکران ترک ۲۴۱
۳. یهود سالونیک؛ هویت ملی حریان قوم‌گرایی ترکی ۲۴۲
- استعمار و واگرایی فارسی ۲۴۶
۱. منابع اولیه قوم‌گرایی ۲۴۶
۲. منورالفکران و اقتباس باستان‌گرایی از منابع تفکر غرب ۲۴۹
۳. ترویج و تقویت اندیشه قومی باستان‌گرا توسط معمار، صهیونیسم و رژیم پهلوی ۲۵۵
۳. واگرایی‌های مذهبی ۲۶۳
- سطح اول تحلیل: طبیعت واگرایی هویت‌های مذهبی ۲۶۴
۱. رویکرد جامعه‌شناختی ۲۶۵
۲. رویکرد معرفت‌شناختی - جامعه‌شناختی ۲۶۷
- دیدگاه عالمان اسلامی در مورد رویکردهای معرفت‌شناختی - جامعه‌شناختی ۲۷۰
۱. دیدگاه شمول‌گرایی و ملازمه آن با رویکرد جامعه‌شناختی ۲۷۰
۲. دیدگاه تکثرگرایی و ملازمه آن با رویکرد جامعه‌شناختی ۲۷۱
۳. دیدگاه حصرگرایی (اطلاق اندیشه‌های دینی و مذهبی) و نسبت آن با رویکرد جامعه‌شناختی (کثرت‌گرایی سیاسی - اجتماعی) ۲۷۳
- الف) دیدگاه حصرگرایی و نفی ملازمه میان آن با کثرت‌گرایی سیاسی - اجتماعی ۲۷۳
- دیدگاه فخر رازی ۲۷۵
- دیدگاه اخوان‌الصفا ۲۷۷
- دیدگاه ابن‌سینا ۲۷۸
- دیدگاه آیت الله حسن زاده آملی ۲۷۹
- دیدگاه صدرالمতالہین شیرازی ۲۸۰
- دیدگاه استاد مطهری ۲۸۱

دیدگاه علامه طباطبائی	۲۸۳
دیدگاه ابن عربی	۲۸۴
دیدگاه ابواسحاق شاطبی مالکی	۲۸۴
ب) دیدگاه انحصارگرایی اندیشه دینی و اعتقاد به ملازمه میان آن با کثرت‌گرایی	
سیاسی اجتماعی	۲۹۵
ج) گروه‌های سلفی، وهابی و تکفیری؛ شاخص‌ترین مصداق دیدگاه انحصارگرایی	۲۹۶
تنوع گروه‌های سلفی	۳۰۰
اندیشه توحید و تکفیر در دیدگاه انحصارگرایی گروه‌های سلفی - وهابی	۳۰۱
محکومیت اندیشه تکفیر از نظر برخی علمای اهل سنت	۳۱۴
نمونه‌ها از تفکر مسلمانان توسط وهابیون	۳۱۹
تفکر سلفی - وهابی در دوره معاصر و تأثیر آن در واگرایی	۳۲۴
هویت‌های مذهبی جهان اسلام	۳۲۹
۱. خرده‌هویت‌های مذهبی اهل سنت	۳۲۹
۲. خرده‌هویت‌های مذهبی شیعه	۳۳۱
عوامل تکوین و تثبیت هویت‌های مذاهب اسلامی	۳۳۲
۱. عامل اجتماعی - فرهنگی	۳۳۲
الف) دوره تکوین و اگرایی هویت‌های مذهبی	۳۳۲
ب) دوره تثبیت و اگرایی هویت‌های مذهبی	۳۳۵
۲. عامل الاهیاتی (مذهبی)	۳۴۰
دوره تکوین	۳۴۰
اعتقاد به نصب الهی خلیفه	۳۴۰
دوره تثبیت	۳۴۴
خوارج	۳۵۹
مرجئه	۳۶۰
نتیجه‌گیری	۳۶۱
سطح دوم تحلیل: روابط و اگرایی هویت‌های مذهبی جهان اسلام	۳۶۳
۱. موج اول و اگرایی: صدور اولین حکم تکفیر (دوره امامت امام علی علیه السلام)	۳۶۳
نحوه برخورد امام علی علیه السلام	۳۶۶
۲. موج دوم و اگرایی: پدیده لعن و رفض (دوره اموی)	۳۶۸
۳. موج سوم و اگرایی: بازگشت تکفیر (دوره عباسیان)	۳۷۲
الف) بازگشت تکفیر به اتهام توهین و تکفیر نسبت به صحابه	۳۸۴
ب) بازگشت تکفیر به اتهام ایجاد و اگرایی میان مسلمانان	۳۹۱
ج) بازگشت تکفیر به اتهام کمک شیعیان به دشمنان مسلمانان	۳۹۴

۴. موج چهارم واگرایی: تکفیر پیروان مذهب‌ها اسلامی توسط یکدیگر (دوره عباسیان) ۴۰۲
۵. موج پنجم واگرایی: گسترش دامنه موضوعات تکفیر از موضوع خلافت - امامت به سایر موضوعات (قرن چهارم - قرن دوازدهم) ۴۰۶
۶. موج ششم واگرایی: حضور غرب و حس تحقیر شدگی (دوره معاصر) ۴۱۸
- انقلاب اسلامی ایران؛ تجدیدکننده خاطرات جریان سلفی - وهابی ۴۲۳
- لرغیت‌های جدید انقلاب اسلامی ایران ۴۲۶
- فعالیت‌ها و اقدامات واگرایانه جریان سلفی - وهابی بر ضد انقلاب اسلامی و سایر مذاهب اسلام ۴۳۴
- فعالیت‌های واگرایانه بر ضد انقلاب اسلامی ۴۳۴
- فعالیت‌های واگرایانه در جهان اسلام ۴۴۲
۳. نمونه‌های اثر و پیامدهای عملکرد وهابیون در واگرایی میان جوامع اسلامی ۴۴۳
- الف) شبه‌ایالات احساس ۴۴۳
- ب) نیجریه ۴۴۵
- ج) عراق ۴۴۹
- نقش استعمار در واگرایی‌های جهانی جهان اسلام ۴۵۹
۱. واگرایی در دوره معاصر؛ پرویه یا پروژه؟ ۴۵۹
۲. آغاز نقش استعمار بر واگرایی‌های مذهبی در معاصر جهان اسلام ۴۶۰
۳. شیوه‌های ایجاد واگرایی مذهبی توسط استعمار ۴۶۰
- الف) پروژه مذهب‌سازی ۴۶۰
- یکم: پروژه ساخت مذهب‌های بهائیت و بابیت ۴۶۲
- دوم: پروژه ساخت وهابیت ۴۶۳
- سوم: وهابیت و بهائیت، مکمل یکدیگر در ایجاد واگرایی جهان اسلام ۴۶۶
- چهارم: نقش استعمار در ایجاد پیوند میان مذهب جعلی با منافع شرق و قدرت ۴۶۶
- پنجم: نقش استعمار انگلیس در ایجاد و پشتیبانی از دولت وهابی عربستان ۴۶۷
- ب) حس تحقیرشدگی ۴۷۵
- ج) دخالت‌های استعماری و تجاوز به جهان اسلام ۴۷۶
- د) عملیات پنهانی ۴۷۷
۴. مدیریت واگرایی ۴۸۹
- مقدمه ۴۸۹
- پیشگیری ۴۹۰
- ترویج ناکثرگرایی اجتماعی و سیاسی ۴۹۱
- ضرورت تفکیک سطوح واگرایی ۴۹۲
- جلوگیری از دو قطبی کردن هویت‌ها ۴۹۴

- ۴۹۵..... ترویج عقل‌گرایی و ارزش نهادن به تفکر
- ۴۹۶..... متعادل کردن هویت‌ها و ایجاد توازن میان آنها
- ۴۹۷..... تقویت تفکر همگرایی از طریق تولیدات فکری- فرهنگی و تعاملات اجتماعی
- ۴۹۸..... بهره‌گیری و تقویت هویت‌های مذهبی یا قومی تعمیم‌یافته‌تر
- ۴۹۹..... برقراری روابط متراکم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با هویت‌های قومی و مذهبی
- ۴۹۹..... برنامه‌ریزی در جهت تحکیم همبستگی ملی در درون مرزهای سیاسی
- ۵۰۱..... منابع

مقدمه

جهان اسلام، در همه ادوار تاریخی، به ویژه در تاریخ معاصر، واگرایی‌ها، منازعات و کشمکش‌های شدید اجتماعی - فرهنگی را تجربه کرده و از این جهت از رزهای نوزانی را متحمل شده است. بررسی عوامل این واگرایی، به مثابه شناخت امراض و آسیب‌های اجتماعی جهان اسلام و مقدمه‌ای برای درمان دردهایی است که جامعه جهانی اسلام گرفتار آنها شده است.

بررسی جامع عوامل واگرایی در جهان اسلام نیازمند طرح و نقشه‌ای است که در پرتو آن بتوان زمینه‌ها و عوامل اجتماعی - فرهنگی واگرایی در جهان اسلام را شناسایی و مطرح کرد.

مطالعه جامعه جهانی اسلام با ملاحظه تاریخ پرفراز و نشیب آن در کنار عوامل مؤثر بین‌المللی، مطالعه پویا برای تشخیص مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر واگرایی در جهان اسلام است. ایستایی اجتماعی و یو دای اجتماعی، دو روش برای مطالعه موضوعات جامعه‌شناختی است. روش دوم - اختار مطالعاتی مناسب را نتیجه می‌دهد. بر اساس این روش، عوامل فرهنگی - اجتماعی واگرای جهان اسلام، به لحاظ گستره در دو بخش درونی و بیرونی - در لحاظ عمق تاریخی و سطوح مطالعاتی، صرف نظر از زمینه‌های واگرایی، در سه سطح بررسی می‌شود: الف) طبیعت واگرای هویت‌های مذهبی و قومی؛ ب) روابط واگرای پیروان مذاهب و کنشگران قومیت‌ها؛ ج) نقش استعمار.

خروجی پویای عوامل واگرایی در جهان اسلام، ساختار مطالعاتی زیر است:

۱. وجود اختلافات اجتماعی و سیاسی در صدر اسلام، به ویژه بعد از رحلت

پیامبر اسلام ﷺ، به عنوان مهم‌ترین زمینه و ریشه تاریخی اختلافات؛

۲. شکل‌گیری، دگرگونی‌ها و توالی‌های مذاهب مختلف اسلامی، به ویژه مذهب حنبلی که با شخصیت‌های پیاپی سلفی‌گرا تقویت گردید؛ هویت‌های سه‌گانه «قوم» ترک، عرب و ایرانی، به مثابه مهم‌ترین هویت‌های قومی و مذهبی تأثیرگذار که نشانگر طبیعت و آگرای هویت مذهبی و قومی در جهان اسلام هستند و سطح اول از عوامل و آگرای جهان اسلام را به نمایش می‌گذارند؛

۳. روابط و آگرا میان پیروان مذاهب و کنشگران قومیت‌های سه‌گانه که سطح دوم از عوامل، آگری جهان اسلام را تشکیل می‌دهند؛

بدهای یک، دو و سه، بررسی عوامل درونی و آگرایی در جهان اسلام هستند. ۴. بررسی نقش استعمار در دوران معاصر در تقویت، توسعه و بالفعل کردن عوامل و آگرایی در جهان اسلام، که سطح سوم و عامل بیرونی از عوامل و آگرایی در جهان اسلام است.

پژوهشکده علوم انسانی از جناب حاجت الاسلام آقای دکتر عبدالرسول یعقوبی و جناب حاجت الاسلامه دکتر حسن یوسف زاده مدیر گروه جامعه‌شناسی و ارتباطات که در اصلاح این اثر همکاری نمودند و همچنین از همکاری بخش‌های مختلف جامعة المصطفیٰ ﷺ که امکان چاپ و نشر این پژوهش را در قالب کتاب فراهم کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کند.

پژوهشکده علوم انسانی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفیٰ ﷺ